

Nr 31

Justitieutskottets betänkande i anledning av motion om vidgning av gärningsbeskrivningen för brottet främjande av flykt.

Motionen*Yrkande*

I motionen 1973:141 av herr Börjesson i Falköping (c) hemställs att riksdagen för sin del beslutar om sådan ändring av 17 kap. 12 § brottsbalken att den som har vetskap om var förrymd intern befinner sig men vägrar att uppge detta för polismyndighet kan straffas för främjande av flykt.

Motivering

Motionären hänvisar till att det vid ett flertal tillfällen förekommit att massmedia genom intervjuer ägnat förrymda och efterspanade interner stor uppmärksamhet, varvid massmedierepresentanter besökt dem utan att underrätta polisen om var de efterspanade befinner sig. Enligt motionären upplever allmänheten det som stötande att rymlingen på detta sätt tillåts framträda och skyddas av massmedia utan att förfarandet innebär skyddande av brottsling enligt brottsbalken. Sådana framträdanden kan också, framhåller motionären, bidra till en ökad misstänksamhet mot de intagna och myndigheterna från allmänhetens sida i stället för att skapa en ökad förståelse för de intagnas situation. Det förhållandet att kontakter med en förrymd intern eller underlåtenhet att avslöja dennes vistelseort inte enligt gällande regler kan medföra straffansvar strider mot den allmänna rättsuppfattningen. Straffansvar bör därför införas för den som har vetskap om var en förrymd intern uppehåller sig men vägrar att uppge detta för polisen.

Gällande ordning

I 17 kap. 12 § brottsbalken stadgas straff för främjande av flykt. Den brottsliga handlingen kan antingen bestå i befriande av den som är berövad friheten eller i främjande av en rymmares flykt. För att hjälp åt den som redan avvikit skall vara straffbar förutsätts att man döljer rymlingen eller vidtar annan därmed jämförbar åtgärd. Det fordras alltså att man är aktivt verksam för att hjälpa rymlingen att hålla sig undan t. ex. genom att i bil transportera flyktingen till en plats där han lättare undgår upptäckt. Åtgärden behöver inte vara rymmaren till någon verklig nytta. Den som döljer någon på ett ställe där han lätt upptäcks har inte desto mindre dolt honom. Bestämmelsen är tillämplig även om frihets-

berövandet i sak skulle vara ogrundat, såsom då den i fängvårdsanstalt intagne i själva verket är oskyldig. Något särskilt undantag från det straffbara området gäller inte. Även rymlingen närstående kan alltså dömas om de hjälper denne att fly.

Enligt svensk rätt föreligger det inte någon allmän skyldighet att bistå myndigheter vid efterspaning av förrymda personer. Ej heller finns någon allmän skyldighet att anmäla brott eller att vara verksam för att brott skall kunna utredas. För vissa särskilt allvarliga brott såsom mord, dråp, rån, sabotage, uppror, högförräderi, spioneri m. m. har emellertid införts en straffsanktionerad skyldighet för envar att anmäla brottet. Vidare gäller enligt 36 kap. 21 § rättegångsbalken att vittne som utan giltigt skäl vägrar avlägga vittnesmål eller besvara fråga kan föreläggas att vid äventyr av vite eller häkte fullgöra sin skyldighet. För vittne som under ed eller försäkran lämnar oriktig uppgift eller förtiger sanningen stadgas straff i 15 kap 1 § brottsbalken.

I fråga om upplysningar och meddelanden som lämnas för offentliggörande i tryckt skrift är tryckfrihetsförordningens regler tillämpliga. Enligt 1 kap. 1 § gäller att i den mån annat ej är stadgat det står envar fritt att lämna uppgifter eller meddelanden i vad ämne som helst till författare eller utgivare m. fl. av tryckt skrift. Denna rätt, som avser att trygga pressens informationsfrihet, kompletteras av stadgandet i 3 kap. 4 § om förbud mot offentliggörande av vem som lämnat uppgiften för publicering. Förbudet är straffsanktionerat. Enligt radioansvarighetslagen (1966:756) gäller samma anonymitetsskydd för den som lämnar meddelanden för offentliggörande i radio- eller televisionsprogram.

Förarbeten m. m.

Enligt strafflagen i dess före år 1948 gällande lydelse var endast lösttagande av brottsling straffbelagt. Vid revision av strafflagen år 1948 infördes ett straffstadgande enligt vilket den brottsliga handlingen kunde bestå i ej blott att befria någon utan även att annorledes främja hans flykt. Genom bestämmelsens allmänna avfattning kom den att inbegripa även sådana förfaranden som att upplåta bostad åt rymlingen.

Stadgandet om främjande av flykt erhöll sin nuvarande lydelse vid införandet av brottsbalken. I prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk framhöll departementschefen bl. a. (s. B 251) att det ej föreligger någon allmän skyldighet för medborgarna att bistå myndigheterna vid efterspaning av förrymda personer, exempelvis genom att lämna upplysningar om den förrymdes vistelseort, om man av någon anledning fått kännedom om denna. och att det då syntes leda för långt att ett bispringande blott och bart genom att låta den flyktade få husrum och uppehälle skall vara kriminaliserat. Enligt departementschefen borde det krävas att man verkligen är aktivt verksam för att hjälpa rymlingen att hålla sig undan, t. ex. i bil transporterar honom till en ort där han lättare undgår upptäckt, eller om man mottagit honom i sin bostad och vid husrannsakan vidtar särskilda åtgärder för att hålla honom dold.

Som svar på en interpellation om skyldighet att hjälpa polisen vid efterspaning av brottslingar anförde justitieministern den 23 november 1972 att en anledning till att bestämmelsen om främjande av flykt utformats så restriktivt säkerligen är att man inte har ansett sig böra medge strafffrihet för annan än rymlingen själv, således inte för nära anhöriga. Som aktiv hjälp till en rymling, fortsatte justitieministern, vågade man nog karakterisera att exempelvis en journalist transporterar rymlingen till ett undagömt ställe, oavsett om det primära syftet är att ostört kunna göra en längre intervju. Ett annat fall kunde tänkas vara att en tidning tillhandahåller en rymling en penningssumma som formellt är en ersättning för en intervju men som i realiteten sätter rymlingen i stånd att välja en säkrare vistelseort. Ett tredje fall är att en journalist lämnar vilseledande uppgifter om platsen för en intervju, vilket medför att polisens spaningsarbete försvåras. Justitieministern ansåg det dock osäkert om ett sådant förfarande faller inom det straffbara området. Han framhöll vidare att det kunde diskuteras om avgränsningen av det straffbara området i alla avseenden är lämplig men att man måste komma ihåg att fråga är om ett område där konflikter mellan motstridiga intressen lätt uppstår. För egen del hade justitieministern inte funnit anledning att överväga någon ändring av bestämmelserna.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från riksåklagaren, Svea hovrätt, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Föreningen Sveriges åklagare och Sveriges advokatsamfund.

Samtliga remissinstanser avstyrker bifall till motionen.

Riksåklagaren (RÅ) delar motionärens uppfattning att det är föga tillfredsställande att förrymda interner fått framträda med uttalanden i massmedia i form av reportage m. m., varvid massmediarepresentanter besökt internerna på deras uppehållsplatser utan att underrätta polisen om var den efterspanade befinner sig. Enligt RÅ torde emellertid införandet av en skyldighet att underrätta polisen om internens uppehållsplats knappast komma att leda till en nämnvärd ökning av sådana upplysningar som är värdefulla för polisen. Intervjuerna torde nämligen komma till stånd först sedan vederbörande reporter lovat att ej avslöja mötesplatsen. Om ett betryggande sådant löfte ej ges kan förutsättas att något sammanträffande ej kommer till stånd och att reportern alltså inte får sådan kännedom om internens uppehållsplats att han kan vidarebefordra någon upplysning till polisen. Även efter införandet av en straffsanktionerad upplysningsplikt skulle det enligt RÅ väl förekomma några fall av intervjuer efter vilka reportern vägrade att lämna polisen upplysningar; dessa fall skulle leda till nya brottmål utan att polisens möjligheter att nå de förrymda ökade. I sammanhanget påpekar RÅ att efterforskning kan komma i konflikt med det i tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen stadgade anonymitetsskyddet för den som

lämnar uppgift för publicering i tryckt skrift eller i radioprogram.

Införandet av en plikt att lämna upplysningar om rymlingar skulle enligt RÅ strida mot en generellt iakttagen men ej lagfäst princip att ingen förutom i särskilt angivna fall är skyldig att lämna upplysningar till polisen. RÅ anser att man ej kan bortse från att en sådan upplysningsplikt skulle kunna leda till mindre tilltalande former av "jakt" på rymlingar.

Avslutningsvis anför RÅ att den föreslagna lagändringen skulle innebära en specialreglering för en liten del av polisens verksamhetsområde. Eftersom ändringen utgör en del av det mycket större komplexet om allmänhetens skyldighet att i olika hänseenden biträda polisen, anser RÅ det i vart fall inte lämpligt att genomföra en sådan ändring utan en mera ingående utredning om vad som i dagens samhälle bör vara medborgarliga skyldigheter i förhållande till polisens verksamhet.

Svea hovrätt ifrågasätter om ej andra möjligheter än som föreslagits i motionen står till buds då det gäller att komma till rätta med de påtalade missförhållandena. I vart fall kan hovrätten inte biträda den föreslagna lösningen, vilken skulle innebära en alltför vidsträckt upplysningskyldighet för medborgarna.

Rikspolisstyrelsen framhåller inledningsvis att polisen i sitt spaningsarbete är starkt beroende av allmänhetens och massmedias hjälp inte bara när det gäller att uppdaga och utreda brott utan också när det är fråga om att uppspåra rymlingar. Oaktat det inte föreligger någon allmän skyldighet för medborgarna i dessa avseenden bistår allmänheten i betydande omfattning polisen, varigenom tidsödande och arbetskrävande polisinsatser många gånger kan undvikas. Enligt rikspolisstyrelsen skulle en vidgad hjälp från allmänheten i än högre grad främja polisens arbete då det gäller att förhindra eller utreda brott. En så omfattande utvidgning av det straffbara området för främjande av flykt som föreslås i motionen anser emellertid rikspolisstyrelsen knappast stå i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen.

Kriminalvårdsstyrelsen anser att någon allmän skyldighet att lämna polisen upplysningar om brottslingar ej bör åläggas enskilda personer. Enligt styrelsens mening skulle en sådan upplysningsplikt få ytterst liten eller ingen praktisk betydelse. Efter en redogörelse för innehållet i justitieministerns interpellationssvar i frågan vid 1972 års riksdag anför styrelsen att den delar dennes uppfattning om vilka handlingar som bör vara straffbara. Då en sådan bedömning inte kan anses oförenlig med straffstadgandets nuvarande utformning finner styrelsen det inte nödvändigt att ändra denna i avvaktan på vägledande rättsfall. Om ett förtydligande eller annan ändring av gärningsbeskrivningen skulle erfordras utgår styrelsen från att frågan kommer att prövas vid en översyn av brottsbalken.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare konstaterar inledningsvis att vid en jämförelse med gällande bestämmelser i brottsbalken och rättegångsbalken, vilka ålägger enskild person upplysningsplikt, ett bifall till motionsförslaget såsom det utformats skulle innebära en långtgående

utvidgning av upplysningsplikten för ett bestämt fall utan egentlig motsvarighet bland brottsbalkens bestämmelser i övrigt. Något sådant anser föreningen inte böra ifrågakomma. I fortsättningen redogör föreningen för det straffstadgande om främjande av flykt som gällde före brottsbalkens ikraftträdande och anför därefter:

Nu gällande bestämmelser ger väl icke omedelbart täckning för straffansvar i de fall motionären avser, dvs. journalists undanhållande av uppgift för polismyndighet om vistelseort för rymling, som nyss blivit föremål för intervju. Omständigheterna vid en intervju kan emellertid vara sådana att förfarandet överskrider gränsen för det straffbara området. Med hänsyn härtill och till att allmänhetens reaktion mot de fall motionären åsyftar i och för sig kan ge anledning räkna med att massmedia i framtiden iakttar återhållsamhet synes knappast erforderligt att för att tillgodose motionärens syfte — taga ett steg tillbaka mot en lagstiftning som vidgar det straffbara området i samband med bistående av rymling.

Föreningen Sveriges åklagare delar motionärens uppfattning att det måste framstå som stötande för en del av allmänheten med händelser av det slag som inträffat i samband med uppmärksammade rymningar. Föreningen anser det emellertid tveksamt om den föreslagna bestämmelsen skulle hindra ett upprepande och ifrågasätter om inte gällande bestämmelser ger möjlighet att beivra straffvärda fall. Föreningen framhåller även att bevissvårigheter skulle kunna uppstå och att bestämmelsen skulle kunna kringgås.

Sveriges advokatsamfund finner att den av motionären föreslagna ändringen står i strid med de rättsgrundsatser som nu gällande avfattning av straffbestämmelsen om främjande av flykt bygger på. En ändring av dessa grundsatser i av motionären angiven riktning kan styrelsen inte biträda.

Utskottet

I detta betänkande behandlas en motion som tar upp vissa frågor rörande brottet främjande av flykt.

Den brottsliga handlingen vid sådant brott kan enligt 17 kap. 12 § brottsbalken bestå i antingen att man befriar någon, t. ex. fånge eller häktad, som är berövad friheten eller att man främjar en rymmares flykt. För att hjälp åt den som redan avvikit skall vara straffbar förutsätts mer ingripande åtgärder än att t. ex. låta rymlingen få mat och husrum. Det krävs att man är aktivt verksam för att hjälpa honom att hålla sig undan, exempelvis genom att i bil transportera honom till en plats där han lättare undgår upptäckt, eller, om man hyser honom i sin bostad, genom att vid husrannsakan vidta särskilda åtgärder för att hålla honom dold. Även rymlingen närstående kan dömas enligt lagrummet.

I motionen yrkas att riksdagen beslutar om sådan ändring av berörda lagrum att den som har vetskap om var en förrymd intern befinner sig men vägrar uppge detta för polisen kan dömas för främjande av flykt. Motionären hänvisar till att förrymda och efterspanade interner vid flera

tillfällen intervjuats i massmedia samt till att massmedierepresentanter i samband med intervjuerna besökt rymlingarna utan att underrätta polisen om deras vistelseort. Att sådana kontakter med förrymda interner och underlåtenhet att avslöja deras vistelseort inte kan medföra straffansvar strider enligt motionären mot den allmänna rättsuppfattningen. Motionären framhåller också att allmänheten upplever det som stötande att rymlingar på detta sätt får framträda och skyddas av massmedia och att sådana framträdanden kan bidra till en ökad misstänksamhet mot myndigheter och intagna i stället för att skapa ökad förståelse för de intagnas situation.

Utskottet kan i och för sig ställa sig bakom den i motionen och i flertalet remissyttranden framförda uppfattningen att det är otillfredsställande att förrymda interner kan intervjuas i massmedia medan polisen saknar möjlighet att avkräva den som intervjuat rymlingarna uppgift om dessas uppehållsort. Ett genomförande av motionsförslaget skulle sannolikt bidra till att antalet sådana framträdanden minskade. Å andra sidan skulle en lagändring i enlighet med motionärens förslag knappast öka polisens möjligheter att uppspåra rymlingarna, eftersom några sammanträffanden av berört slag troligen ej skulle komma till stånd om det förelåg en straffsanktionerad skyldighet att upplysa polisen om rymlingarnas vistelseort.

Invändningar kan också resas mot förslaget från mer principiella synpunkter. Som en allmänt iakttagen ehuru inte lagfäst regel gäller i vårt land att ingen utom i vissa undantagsfall, som främst avser grova brott mot person eller rikets säkerhet m. m., är skyldig att bistå polisen i dess arbete t. ex. genom att lämna upplysningar. Att införa en plikt att underrätta polisen om rymlingars vistelseorter skulle som flera remissinstanser framhållit strida mot denna regel. En sådan lagändring skulle också, som RÅ påpekat, innebära en specialreglering på ett begränsat rättsområde, vilken ej bör genomföras utan en ingående undersökning om vad som bör vara medborgerliga skyldigheter i förhållande till polisens verksamhet. Mot ett genomförande av förslaget talar också enligt utskottets mening att vissa gränsdragningsproblem skulle uppstå när det gäller frågan om strafffrihet för närstående.

Beaktas bör vidare att efterforskning av en rymlings vistelseort kan komma i konflikt med det i tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen stadgade anonymitetsskyddet för den som lämnar upplysningar för offentliggörande i tryckt skrift eller radioprogram.

Mot bakgrund av det anförda och med hänsyn till att bestämmelsen om främjande av flykt i dess nuvarande lydelse torde medge att flertalet fall av medverkan till en rymlings flykt kan bestraffas avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet vill tillägga att frågan om i vilken utsträckning förrymda interner skall tillåtas framträda i massmedia bör avgöras enligt de etiska normer som gäller för massmedieverksamhet. I konkreta fall kan frågan tas upp till bedömning inom radionämnden och pressens opinionsnämnd.

Utskottet hemställer
att riksdagen avslår motionen 1973:141.

Stockholm den 17 oktober 1973

På justitieutskottets vägnar
ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), herr Dockered (c)*, fröken Mattson (s), herrar Johansson i Växjö (c), Nygren (s), Westberg i Ljusdal (fp), Polstam (c)*, fru Bergander (s), herrar Schött (m), Petersson i Röstånga (fp), Karlsson i Ronneby (s)* och Alf Pettersson i Malmö (s).

*Ej närvarande vid betänkandets justering.

